

Jász Krisztina

Ág település energiaszegénységi stratégiája

MELLÉKLET

Tágabb kontextus: a Dél-Dunántúli Régió társadalmi- gazdasági és energetikai jellemzői

Esély Labor Egyesület

2020

Elosztó Projekt tanulmányok

2018-2020

Tartalom

Tartalom.....	1
Tágabb kontextus: a Dél-Dunántúli Régió társadalmi-gazdasági és energetikai jellemzői.....	2
A Dél-Dunántúli Régió.....	2
Baranya megye	4
Demográfiai jellemzők.....	4
Foglalkoztatási helyzet.....	4
Természeti adottságok.....	7
Energia	7
Hegyháti járás.....	8
Területi adottságok	8
Gazdaság.....	10
Felhasznált irodalom.....	12

Tágabb kontextus: a Dél-Dunántúli Régió társadalmi-gazdasági és energetikai jellemzői

A helyi folyamatokra való átfogóbb rálátás érdekében érdemes tágabb kontextusban is elhelyezni a lokális társadalom jellemzőit. A különböző területi szintű adottságok feltérképezését segíti, hogy Baranya megyére is készült 2017-ben az energiaszegénységhez is kötődő, az energiafelhasználást és az ahhoz szorosan kapcsolódó klímapolitikát felvázoló stratégiai dokumentum¹.

Baranya megye aprófalvai - az általuk hordozott összetett társadalmi-gazdasági problémák miatt - régóta gyakori kutatási terepként szolgálnak a társadalomtudósok számára.

Az alábbi helyzetfeltárás részben a rendelkezésre álló stratégiai dokumentumok adatainak, részben pedig a konzorcium és partnerei által végzett empirikus kutatások - kérdőíves vizsgálat, interjúk - eredményeinek felhasználásával készült.

A Dél-Dunántúli Régió

A Dél-Dunántúli Régió Magyarország területének valamivel több mint egyhatodát foglalja el, lakóinak száma a legutóbbi népszámláláskor 940 ezer fő volt. 2019-ben ugyanez az adat már csak közel 880 ezer fő volt, előrevetítve a régió egyik alaproblémáját, a nagyon kedvezőtlen demográfiai folyamatokat. A népesség csökkenésének üteme meghaladja az országos átlagot, amely az alacsony születésszám, az intenzív elvándorlás és az elöregedés következménye. A hét régió közül itt a legalacsonyabb a népsűrűség.

Ennek ellenére az ország településeinek egy ötöde itt található, amit az aprófalvak magas aránya magyaráz, hiszen a 653 település 75%-a Ághoz hasonló aprófalva. Ezen falvakban él a dél-dunántúli lakosság egyötöde. A városok mérete is meglehetősen kicsi, ahol a különböző ágazati ellátórendszerek és az infrastruktúra is alulfejlett, a megyeszékhelyekhez és - a régió központ szerepét is betöltő - Pécshez képest. A Dél-Dunántúl településszerkezete ezen sajátosságok miatt meglehetősen kedvezőtlen, és részben emiatt, jelentős területi egyenlőtlenségek jellemzik. A helyi társadalom szempontjából kiemelendő a régió etnikai sokszínűsége, a roma, a német és a horvát kisebbség előfordulása itt a legmagasabb Magyarországon.

¹ [baranya_megyei_klimastrategia_elfogadott_20180209.pdf \(fenntarthatobaranya.hu\)](#)

Éghajlata egyszerre óceáni, mediterrán és kontinentális. A napsütötte órák száma itt a legtöbb az országban, évi átlagban több mint 2000 óra. A régió területén nagy kiterjedésű erdő található, amely jelentős biomassza potenciált jelent. A Dél-Dunántúl felszíni vizekben bár gazdag, de a folyók egyelőre többnyire kihasználatlanok. A szélpotenciál viszont nem jelentős. A régió természeti értékei számosak.

Jelentős szénhidrogén készletek találhatóak a területén, amelyek kitermelése az Ormánságban a közelmúltban elkezdődött.

A régió környezeti állapota a hazai átlagnál kedvezőbb. Pécs, és - az Ág közelében fekvő - Komló, azaz a két volt bányászati központ esetében a levegőminőség, a talaj szennyezettsége és a vizek állapota is sokat javult az elmúlt években, a feketekőszén és uránérc bányászat felfüggesztésének köszönhetően.

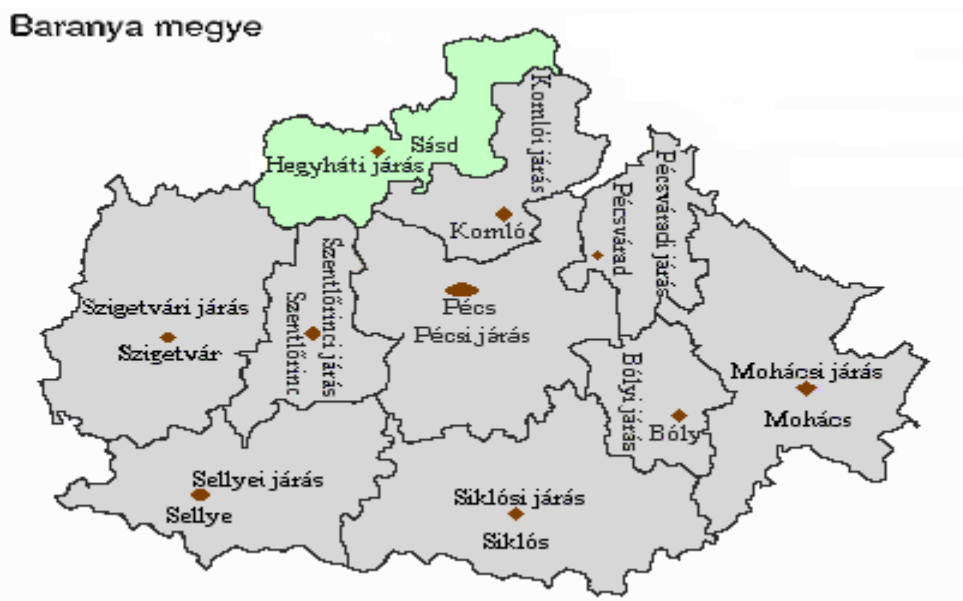
A közlekedés a Dél-Dunántúl esetében is alapvetően kihat a régió állapotára. Bár a Dél-Dunántúli Régió megközelíthetősége a fővárosból az M6-os autópálya megépítésének köszönhetően sokat javult, ellenben elmaradtak azok a beruházások, amelyek a belső átjárhatóságát javították volna. Továbbra sincs kellő számú kelet-nyugati gyorsforgalmi út, kevés a mellékút, a mobilitásnak nem kedvez az útsűrűség sem.

A vasúthálózat kiépítettsége, pálya jellemzői még ennél is kedvezőtlenebbek, lassú, állandó műszaki problémákkal terhelt a közlekedés. Nincs elég híd sem a Dunán és a határátkelők száma sem elégséges. Minden zsáktelepülésen élő számára komoly hátrányt képző tényező, hogy a járási központok is csak 20-30 km-es kerüléssel, tömegközlekedés esetén átszállásokkal érhetőek el, akadályozva ezzel a munkavállalást.

Mindezek a tényezők együttesen erősítik a kistelepülések periféria helyzetét és akadályozzák a Dél-Dunántúl gazdasági felzárkózását.

Baranya megye

Forrás: Wikipedia

Az Ághoz hasonló aprófalvak helyzetének megértését tovább segíti, ha a régióhoz képest kisebb földrajzi léptéket jelentő megyei jellemzőket is összefoglaljuk.

Demográfiai jellemzők

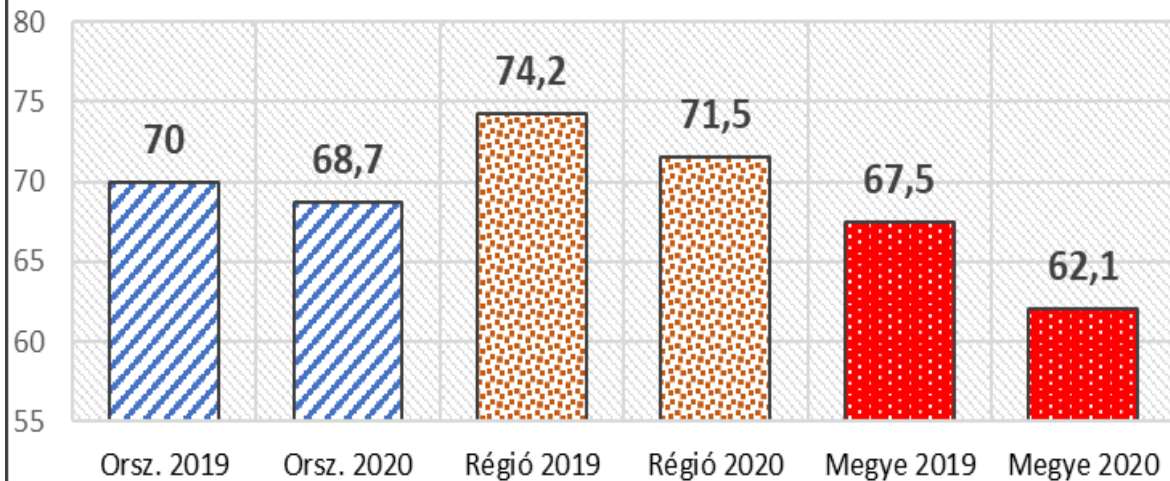
Baranya megye Magyarország közepes méretű megyéinek egyike, a területe 4430 km². A 2019. évi KSH adatok szerint a megye népessége 360.704 fő volt. Alacsony népsűrűségű területi egység, az aprófalvas vidékeken kevesebb mint egyharmada az országos átlagnak (Magyarország: 108 fő/km², aprófalvak: 30 fő/km².) Demográfiai szempontból az egyik legaggasztóbb megyei sajátosság a rohamosan fogyó népesség, amelynek fő okai, csak úgy, mint regionális vetületben, a fokozódó elvándorlás és a természetes fogyás.

Foglalkoztatási helyzet

A foglalkoztatás alakulása szintén problematikus a megyében. Míg 2019. II. negyedévben a 15-64 éves korú Baranya megyei lakosok 67,5%-ának volt jövedelemszerző tevékenysége, addig országos szinten 70%-ának, a régióban 74,2%-ának. A koronavírus járvány miatti kényszer leállás is jobban sújtotta a Baranya megyeiek foglalkoztatási helyzetét, mint az országot és a régiót. A KSH adatai szerint - 2019. II. negyedévéhez képest - az ország 2020. második negyedévi foglalkoztatottsági szintje 1,3%-kal esett vissza. Baranya megyében ennek négyszerese (!) volt a foglalkoztatottság visszaesése: 5,4%.

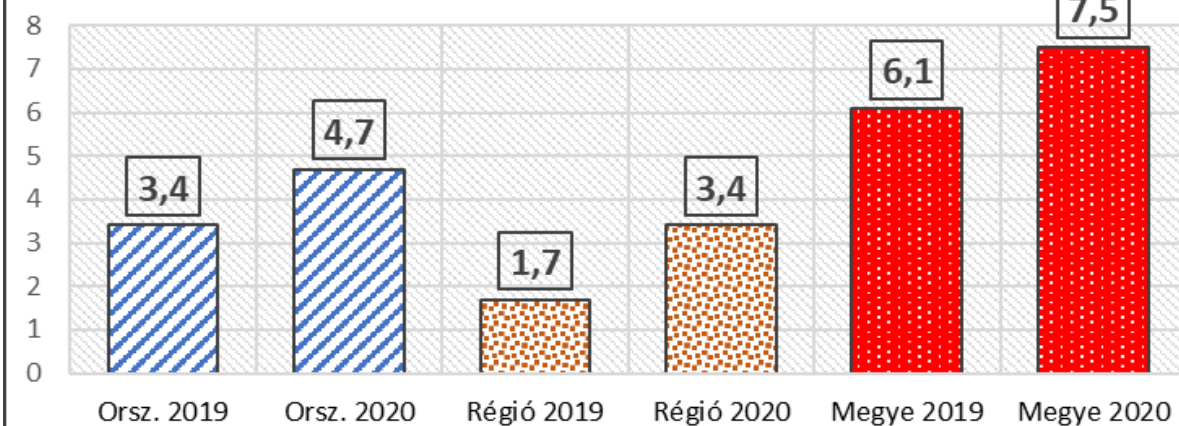
Foglalkoztatási ráták országos-régiós--megyei szinteken 2019. II. és 2020. II. negyedévben

Forrás: KSH, Megyei adatok, 2020.

A megye munkanélküliségi rátája szintén magasan kiemelkedik mind az országos, mind pedig a régió átlagából. 2020. második negyedévében Baranya 15-64 éves korú lakosságának 7,5%-a volt munkanélküli, míg az országos átlag 4,7%, a régió munkanélküliségi rátája pedig mindössze 3,4% volt ugyanebben az időszakban.

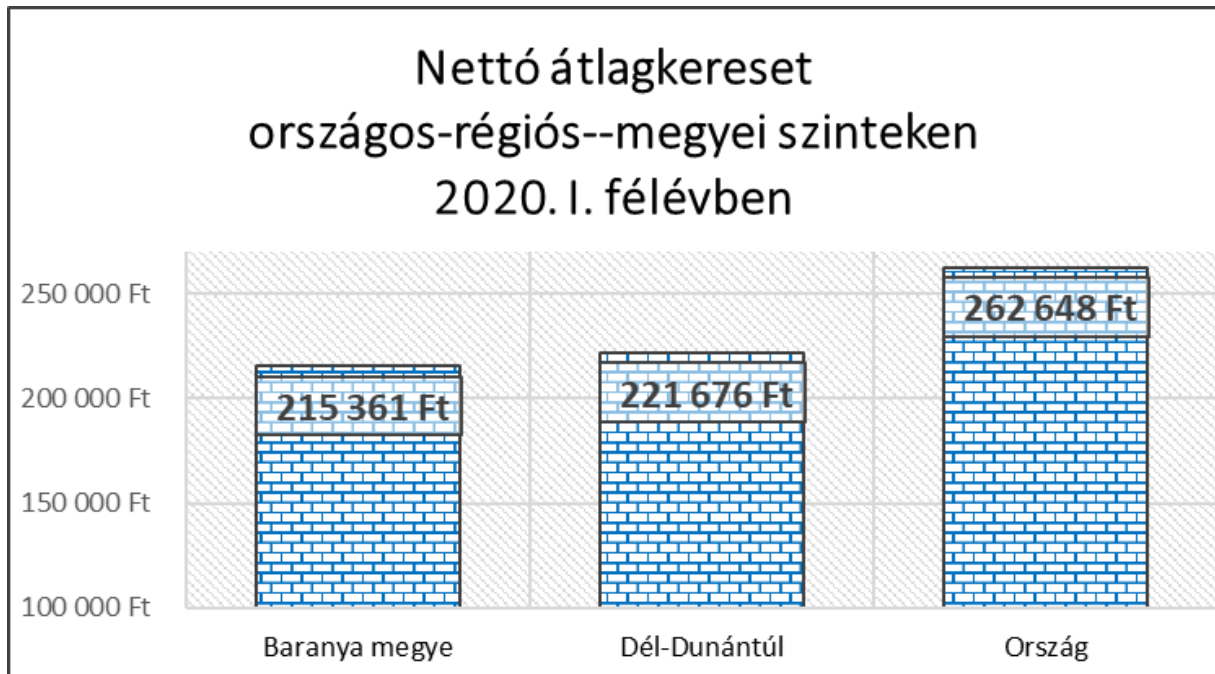
Munkanélküliségi ráták országos-régiós--megyei szinteken 2019. II. és 2020. II. negyedévben

Forrás: KSH, Munkanélküliségi adatok, 2019; 2020.

Aki Baranyában teljes munkaidőben, 5 főnél nagyobb munkáltatónál dolgozott, az is sokkal kevesebb pénzt vihetett haza, mint az országos, vagy a régiós átlag. 2020. első félévben a megyei nettó kereset átlaga alig több mint 215 ezer forint volt, amely az országos átlagnál több mint 47 ezer forinttal, a régiós átlagnál 41 ezer forinttal kevesebb.

Forrás: KSH, 2020.

A Hegyháti járási adatok minden bizonnyal még nagyobb elmaradást mutatnának, de a KSH munkaerőpiaci és kereseti adatai nem bontanak ilyen szintre. Így a megyei adatokat erősen emeli a sokkal magasabb foglalkoztatottságú Pécs-Villány-Harkány, illetve Mohács térsége és más olyan térség, ahol jelentős és stabil foglalkoztatottság található. A rossz közlekedési viszonyokkal rendelkező hegyháti települések, - mint Ág is - további hátrányban vannak.

A megye lakosságának közel 70%-a hátrányos és a leghátrányosabb helyzetű térségekben él. A két legproblémásabb területi egység az Ormánság, és az Ágot is magában foglaló Hegyhát: az aprófalvak mindkét tájegységben összefüggő térségi gettókat alkotnak.

Ezekben az esetekben már nem csupán arról van szó, hogy egy-egy településen belül érvényesül a roma lakosság térbeli szegregációja, a gettók kialakulása, hanem összefüggő, hasonló problémákat hordozó településegysétek jöttek létre, az ott élők számára a társadalmi integráció minimális esélye nélkül. Magyarországon még Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, a Csereháton találkozhatunk hasonló térségi gettósodási folyamatokkal.

Természeti adottságok

Az éghajlati adottságok miatt az aszályos területek térnyerése figyelhető meg a megyében, egészségügyi szempontból pedig egyre nagyobb kihívást jelentenek a helyiek számára a növekvő számú hőhullámok. A csapadék intenzitása Baranya megyében is erősödik és a domborzati adottságok miatt a villámárvizek előfordulása is nő, és az ezek kapcsán előforduló károkozás is jelentős.

Energia

Energiafelhasználási szempontból is lényeges a megye erdősültsége, ilyen szempontból átlagosnak tekinthető Baranya, a Hegyhát viszont kevésbé simul bele a képbe, a maga 30%-os erdősültségi arányával (megyei átlag: 5,8%).

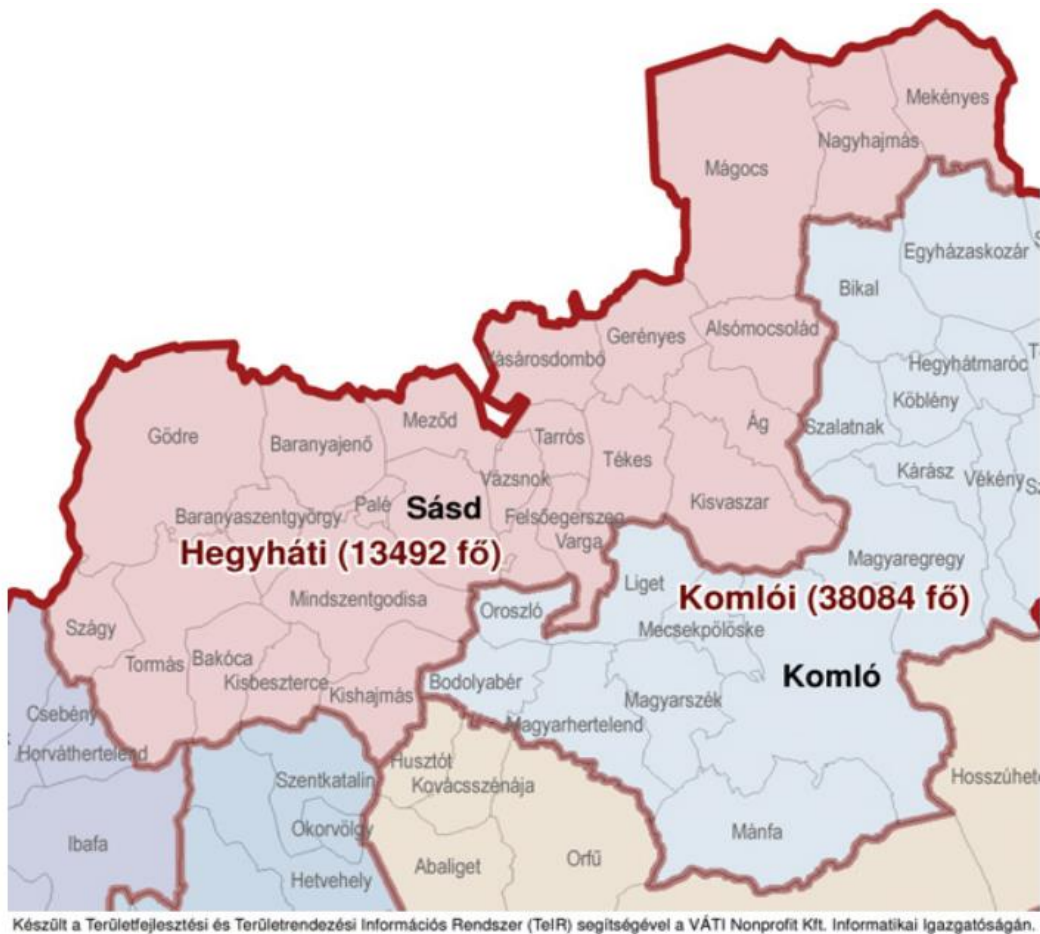
Az egyéb fontos energiakészletek kapcsán kiemelendő a feketeszén és uránérc készlet, amelyek bányászatát nem végleg fejezték be, csak szüneteltetik. Jelentős még a cementipar alapanyagát is képező mészkő és agyag bányászat, továbbá a termálvíz vagyon is számottevő a megyében.

Baranyában működik a közép-európai vonatkozásban is jelentős pellérdi biomassza erőmű, amely szakmai szempontból meglehetősen vegyes megítélésű. Biomassza potenciál szempontjából a Sellyei, és az Ághoz egyaránt közel fekvő Komlói és Sásdi térségek emelendők ki, ezeken a területeken a mezőgazdasági tevékenység is jelentős. A Komlói Fűtőerőmű biomassza blokkja közel 100 %-ban biztosítja a hatókörébe tartozó települések számára téli időszakban a hő és a melegvíz ellátást.

A megye, csakúgy, mint a régió egésze, közlekedésföldrajzi szempontból továbbra is problematikus, nem eléggé feltárt, amit a vonathálózat kiépítetlensége tovább fokoz, ezzel is mélyítve a helyi lakosság társadalmi-gazdasági hátrányait.

Hegyháti járás

Forrás: [JÁRÁS TÉRKÉP - Magyarország járási térképe \(jarasterkep.hu\)](http://jarasterkep.hu)

Területi adottságok

Tipikus magyar sajátosság, hogy a területi különbségek nem csupán a régiók között markánsak, hanem egy megyén vagy akár egy járáson belül is nagyon eltérő esélyei vannak az ott élőknek a társadalmi felzárkózásra. Így van ez a Hegyháti járás esetében is. A Sásd központú járás 25 települést ölel fel, amely között mindössze két városi rangú települést találunk, Sásdot és Mágocsot. Erőteljesen városhiányos téregységről beszélhetünk. A Baranya megyei járások közül a Hegyhát egyik kirívó sajátossága, hogy itt csökken legnagyobb ütemben a népesség. A két korábbi népszámlálás között (2001-2011) 11 %-os veszteséget szenvedett el a térség.

A népességszám csökkenését leginkább a demográfiai folyamatok befolyásolják, kevésbé a migráció. A lakosság leginkább csak a járáson belül változtat lakóhelyet. Besorolás szerint a komplex programmal fejlesztendő járások egyike. A 175 járás közül a 23. legrosszabb helyzetű a társadalmi-gazdasági mutatók tekintetében - országos összehasonlításban. Szegénységi kockázati kód tekintetében 11 település nagyon magas, 9-10-es kódot kapott, míg további 11 magas, azaz 7-8-as besorolást.

A becslések szerint minden negyedik lakos roma származású, szegregátum nyolc településen található.

Demográfiai szempontból aggasztó a járás elöregedése, a 0-17 éves korú gyermekek aránya 2016-ban 16,8% (2263 fő) volt. Beszédes adat, hogy 9%-uk veszélyeztetett kategóriába tartozott, 4,9%-uknál pedig védelembe vételre került sor. A gyermekek egyötöde hátrányos helyzetű, egyharmaduk pedig halmozottan hátrányos helyzetűnek tekinthető. A járásban csak Sásdon működik bölcsőde, ami a térség lakói számára a közlekedési jellemzők miatt is elérhetetlen. Óvoda 9 településen van, Ághoz legközelebb: Vásárosdombón.

A gyerekek egyharmada jár be más településekről az intézménybe. Az óvodás korosztályban is minden harmadik gyermek halmozottan hátrányos helyzetű, de kiemelnénk az Ágtól szintén nem messze fekvő Kisvaszart, ahol ez az arány: 91,4% (!). Általános iskola öt településen működik, a tanulók 10%-a sajátos nevelési igényű, a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek aránya pedig hasonló arányokat mutat, mint az óvodás korosztályúaké.

Összefoglalóan elmondható, hogy a „három h-s” gyermekek aránya triplája az országos átlagnak (10%). A Sásdi Család- és Gyermekegészségügyi Központ látja el a járásban az alap és speciális ágazati feladatokat, a Sásdi Szociális Szolgálat pedig a házi segítségnyújtást és az idősek nappali ellátását. A releváns szakmai dokumentumok szerint a járás településein élők számára a legnagyobb kihívást a közüzemi hátralékok rendezése jelenti, e tekintetben nagyon komoly kihívás, hogy adósságkezelési szolgáltatás nem áll rendelkezésre a lakosság számára, ami egyre mélyülő krízishelyzeteket teremt.

Nem csupán a szociális ellátások helyzete problémás a járásban, sajnos az egészségügyi ágazat is nagyon alulfejlett. A 23 faluból 16-ban nincs házi orvos, a 25 településre pedig 2 (!) gyermekorvos jut. A falvak több mint felében nincs gyermekorvosi szolgálat. 10 védőnő látja el a gyermekes családok segítségét, azonban a gyakori fluktuáció nehezíti a tartós, bizalmi kapcsolat kialakításának lehetőségét az érintettekkel. A gyerekeket érintő problémák tekintetében kiemelő a minőségi éhezés és a lakhatási szegénység gyakori előfordulása.

A lakásállomány vonatkozásában fokozatosan csökkenő tendencia figyelhető meg, ami az elöregedő korstruktúrájú népességgel van összefüggésben. A házak egy része – források hiányában – az enyészeté lesz. 2014-es adatok alapján a közel 5700 lakóingatlan 40%-a volt összkomfortos, 38% komfortos, 5% félkomfortos, 15,5% komfort nélküli és 1,5% szükséglakás.

Gyakori, hogy a porták elhanyagoltak, a korábban felülreprezentált sváb családok által épített nagy gazdasági épületek is összeomlanak lassan. Az otthonok 100%-ában biztosított a villanyáram, kilenc tizedük rá van kötve az ivóvízhálózatra, 8,2% közfolyó kútból nyeri a vizet, 40% pedig rácsatlakozott a szennyvízhálózatra. Ezt a járást az összetett hátrányok miatt nem jellemzi a vezetékes gázzal való fűtés, hiszen mindössze 5 településen történt meg a hálózat kiépítése.

A fennmaradó településeken a lakosság fával fűt, egyébként is jellemző a járásra, hogy adottságai kedveznek az erdőgazdálkodásnak. Ennek régi hagyományai vannak arrafelé... A régi hagyományos erdészetek és az új társulások egyaránt jelen vannak a térségben.

A közlekedési infrastruktúra kialakítására elmondható, hogy nem a helyiek igényeire reflektál, annak idején a vonalak kialakítását más, elsősorban politikai érdekek befolyásolták. Ennek következtében a legtöbb falu, főként a zsákfalvak csak közúton érhetőek el. Jelenleg olyan állapotú az úthálózat, hogy lehetetlen a tömegközlekedés feltételeit racionalizálni, ezáltal is segítve – például – a lakosság elhelyezkedését, mobilitását.

Gazdaság

Nem csupán a kedvezőtlen közlekedésgéográfiai adottságok akadályozzák a munkavállalást, hanem a Hegyháti járás gazdaságának tőkeszegény mivolta is. A járásban működő vállalkozások többsége nem tudja kitermelni az innovációt, a továbblépést biztosító anyagi feltételeket. A Hegyháton – bár van némi előre mozdulás a szolgáltatásban, de még mindig a hagyományos ágazatok, mint a kistermelés, a mező- és erdőgazdálkodás és a fémipar dominál. Az agrárvállalkozások aránya majdnem 10-szerese az országos átlagnak. (26, 8% vs 3, 3%).

Sajnos a megújulás humán erőforrás bázisa sem biztosított. A Hegyháti járásban az általános iskolai végzettséget nem szerzők aránya (1,8%) is meghaladja az egyébként is kedvezőtlen megyei átlagot, ami 1,2%. A diplomások aránya is messze a baranyai átlag alatt marad, 6% mindössze, ami kevesebb, mint fele a megyei átlagnak (13,7%). A foglalkoztatási adatokban 2013-tól ennek ellenére jelentős javulás figyelhető meg, de ez hasonlóan más hátrányos helyzetű járásokhoz, a közfoglalkoztatás eredménye. A vállalkozások 65%-a sajnálatos módon nem foglalkoztat munkavállalókat, önfoglalkoztató mikro-vállalkozás.

Összességében elmondható, hogy a gazdasági, társadalmi, területi hátrányok tartósan fennállnak a járásban és folyamatosan újra is termelődnek. Sajnos az a gazdasági struktúraváltás sem a járásban, sem a megyében, sem a régióban nem következett be, ami új pályára állíthatta volna a különböző területi szintek lakosságát. A városi hiányos Hegyháti járásban nem található olyan a gazdaság fejlődése szempontjából megfelelő – anyagi, humán erőforrást biztosító - húzótelepülések sem, amelyek dinamizálhatnák mikrotérségeiket. Mágocsnak és Sásdnak még minimálisan sikerül ez a feladat, de a vásárosdombói mikrotérség még a Hegyháton belül is periféria.

A gettósodott aprófalvakban a megvalósuló fejlesztések érdemi életszínvonal emelést nem tudnak gerjeszteni, csak a túlélést szolgálják. Nem áll rendelkezésre az a helyi elit és a középosztály sem, amelyek tagjai húzóemberként mozgathatnák a lokális társadalmat. Az érintett falvakban - többnyire - aki nem a közmunkából él, az a helyi kereskedő, azaz a kis bolt tulajdonos és az erdészeti vállalkozó.

A családok tipikus bevételi forrása: a fekete, a szürke gazdaságban végzett munka, a szociális transzferek és a közmunka jövedelmek. Sokáig a közmunka térségi alternatívája az erdészeti valós elhelyezkedés volt.

Az elhelyezkedést leginkább gátló tényezők:

- a munkahelyek elérését lehetővé tevő tömegközlekedés hiánya;
- a munkaerőpiacon nem versenyképes szaktudás;
- alacsony iskolai végzettség;
- a különböző tanfolyamokon elsajátított tudás, készségek csak a közfoglalkoztatásban kamatoztathatók;
- a munkaadók részéről megnyilvánuló diszkrimináció.

A kialakult helyzetre adott helyi megoldásmódok:

- egyre terjedő külföldi, leginkább alkalmi munkavállalás;
- gomba, csiga, bodza gyűjtés;
- hetelés.²

A közmunka a Hegyháti járásban is a függőségi viszonyok erősödését eredményezte. A lakosság pedig néha, ebből fakadóan is, „minden tudások birtokosaként” tekint a polgármesterre, akik igen korlátozott eszközökkel – például közfoglalkoztatási bér-előleggel, krízis segélyekkel - próbálják kezelni a felmerülő problémákat. Ebben a térségben is érvényesül a közfoglalkoztatás piactorzító és demoralizáló hatása. Itt sem jellemző, hogy önfenntartó programokká válnának a START munkaprogramok.

Mindezek mellett elmondható, hogy a helyi közösségeket nem jellemzik nagyon mély belső konfliktusok, aminek az egyik meghatározó oka, hogy nagyjából mindenki egyformán szegény. Sajnos a nélkülözés ebben a térségben is kriminalizál, de ez az esetek többségében településenként csak néhány családot érint.

Bár a térség nagyon gazdag természeti értékekben, domborzatilag változatos, a települések fekvése csodálatos, ez nem igazán jelenik meg többletként a helyiek értékítéletében, a mindennapokért folytatott küzdelemben. Ami a környezet kapcsán még kiemelendő, hogy a Hegyháti járásban nem jellemzőek a súlyos környezetszennyezési problémák, például az illegális szemétkukák vagy a vízbázis veszélyeztetése.

² Amikor a munkavállalók hétfőn hajnalban útra kelnek, hogy munkát vállaljanak – többnyire – távoli vidékeken, és csak péntek késő este térnek haza.

Felhasznált irodalom

- A Hegyháti járás esélyteremtő programterve. [Járási \(sasd.hu\)](http://sasd.hu) letöltés ideje:2020.11.23.
- Baranya Megyei Gazdasági és Foglalkoztatási Gyorsjelentés [1 \(baranyapaktum.hu\)](http://baranyapaktum.hu) letöltés ideje: 2020. 10.16.
- Baranya Megyei Klímastratégia 2017-2030
[baranya megyei klimastrategia elfogadott 20180209.pdf \(fenntarthatobaranya.hu\)](http://baranya_megyei_klimastrategia_elfogadott_20180209.pdf)
letöltés ideje: 2020. 10.12.
- Dél-Dunántúli Regionális Energia Stratégia [Dél-Dunántúli Regionális Energia Stratégia HU \(readgur.com\)](http://readgur.com) letöltés ideje: 2020.10.02.
- Hegyháti járás-Járási Tükör [Járási tükör VÉGLEGES.pdf \(sasd.hu\)](http://sasd.hu) letöltés ideje: 2020.0918.
- Humán kapacitások fejlesztése a Hegyháti járásban
[Megvalosithatosagi Tanulmany SasdEFOP392.pdf](http://sasd.hu) letöltés ideje: 2020.11.08.
- Váradi M.M: Jól-lét deficitek és társadalmi konfliktusok hátrányos helyzetű vidéki térségekben. Sásdi esettanulmány. [3Sasd esettanulmany vegleges VM szerk.pdf \(kodolanyi.hu\)](http://kodolanyi.hu) letöltés ideje: 2020.10.25.
- Váradi M. M: A közfoglalkoztatás újtjai és útvesztői egy aprófalvas kistérségben.
[05váradi.indd \(esely.org\)](http://esely.org) letöltés ideje: 2020.11.05.

© Jász Krisztina, 2020

Készítették az Civitates Alap által finanszírozott Elosztó Projekt keretében a projektben résztvevő Esély Labor Egyesület munkatársai 2018 és 2020 között.

Borítógrafika: © Thury Lili

ELOSZTÓ

 civitates

